

Redactor: Mirela Sirotenco

Coperta: Mona Velciov

© Editura Sophia, pentru prezenta ediție

Volumul de față cuprinde articolele publicate de Sfântul Teofan Zăvorâtul în revista „Domașniaia Beseda”, între anii 1869 și 1877.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

TEOFAN ZĂVORÂTUL, st.

Răspunsuri la întrebări ale intelectualilor / sfântul

Teofan Zăvorâtul; trad. din lb. rusă de Adrian și Xenia Tănăsescu-Vlas. - Ed. a 2-a. - București: Editura Sophia; Alexandria: Cartea Ortodoxă, 2007

2 vol.

ISBN 978-973-7623-95-9; ISBN 978-973-1710-26-6 ;

Vol. 1. - 2007. - ISBN 978-973-7623-96-6 ;

ISBN 978-973-1710-27-3

Viața celui întru Sfinți Părintelui nostru Teofan, Zăvorâtul de la Vâșa

Ierarhul Teofan (în lume Gheorghii Vasilevici Govorov) s-a născut în ziua de 10 ianuarie 1815 în satul Cerpanskoe, județul Eleşk, gubernia Orlovului, în familia preotului Vasilii Timofeevici Govorov, care vreme de 30 de ani a îndeplinit îndatorirea de protopop, câștigându-și cinstire și dragoste din partea mai-marilor și a celor cârmuiți de el. Pe lângă Gheorghii, părintele Vasilii și soția lui, Tatiana Ivanovna, aveau încă trei fii și trei fiice. Govorovii duceau o viață creștină pilduitoare, deosebindu-se prin adâncă lor evlavie și prin deschiderea sufletească față de oameni. În același duh s-au străduit să-și crească și odraslele. Fiind un om foarte citit, părintele Vasilii s-a ocupat personal de pregătirea copiilor săi pentru școală, iar Tatiana Ivanovna, care era de o rară bunătate și adâncă cucernicie, s-a îngrijit de educația lor duhovnicească.

Când Gheorghii a împlinit 8 ani, a fost dat la școala duhovnicească din Livna. Întrucât primise o temeinică pregătire acasă, băiatul a învățat foarte bine și se purta, potrivit conducerii școlii, „cu o modestie exemplară”.

În anul 1829, Gheorghii Govorov a fost transferat, în rândul celor mai buni elevi, la seminarul duhovnicesc din Orlov. Acesta era condus pe atunci de arhimandritul Isidor, care avea să devină mitropolit al Sankt-Petersburgului și Novgorodului. Profesorii seminarului erau oameni talentați și râvnitori. De pildă, profesor de retorică era pe atunci ieromonahul Platon, viitor mitropolit al Kievului și Galiției, științele filosofice erau predate de Evfimii Andreevici Ostro-mâslenskii. În seminar, la fel ca în școală, Gheorghii a strălucit printre colegii săi prin râvna pentru învățatură și prin bunele sale obiceiuri. În ultimii ani de seminar au început să se definească foarte limpede felul de a gândi și interesele viitorului ierarh. Dintre materiile care se predau în cadrul științelor filosofice, cel mai mult îi plăcea psihologia, iar dintre științele teologice studia cu deosebită osârdie Sfânta Scriptură.

Terminând seminarul în anul 1837 ca șef de promoție, Gheorghii Govorov a fost trimis pentru continuarea studiilor la Academia Duhovnicească din Kiev, care în acei ani cunoștea o adevărată înflorire. Mitropolitul Filaret (Amfiteatrov) al Kievului, pe care, pentru sfințenia vieții lui, contemporanii îl numeau „Filaret cel evlavios”, dădea mare atenție dezvoltării vieții launtrice, duhovnicesc-religioase, a studenților Academiei. Acolo s-a desăvârșit educația lui Gheorghii Govorov și s-a stabilit limpede orientarea generală a căii lui duhovnicești. Materiile preferate ale viitorului arhipăstor erau cele teologice, mai ales Sfânta Scriptură și retorica bisericească. Conducerea Academiei îl caracteriza astfel: „foarte smerit”, „purtarea lui îi face cinste”, „se deosebește prin bunele sale obiceiuri,

prin corectitudinea în îndeplinirea îndatoririlor, prin dragostea față de slujbe”. Toate aceste bune însușiri ale caracterului său arătau deslușit calea spre viața monahală, pentru care se pregătise, precum se vede, din tinerețe. Hotărârea de a se afierosi lui Dumnezeu era temeinică și neclintită în el. În ziua de 1 octombrie a anului 1840, de praznicul Acoperământului Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, când rămăsese încă un an până la absolvirea definitivă a studiilor academice, a înaintat conducerii Academiei cererea de a fi tuns întru monahism, în care scria: „Având osârdie statornică spre îndeletnicirea cu teologia și spre viața anahoretică, am dat făgăduința de a-mi închina viața chemării monahale, pentru a putea îmbina amândouă aceste chemări în slujirea pe care o voi aduce Bisericii”. Cererea studentului Govorov a fost aprobată și, pe data de 15 februarie a anului 1841, a fost tuns întru monahism cu numele de Teofan. Cinul tunderii a fost săvârșit în biserica Sfântului Duh a mănăstirii Bratskii din Kiev de către rectorul Academiei, arhimandritul Ieremia, care avea să ajungă arhiepiscop al Nijnii-Novgorodului. În aprilie 1841, în catedrala mare a Adormirii Maicii Domnului din Lavra Kievovo-Pecerska, monahul Teofan a fost hirotonit întru ierodiacon, iar în iulie – întru ieromonah de către același Ieremia (care devenise între timp episcop al Cighirinului). Ieromonahul Teofan a trecut prin aceste însemnate întorsături ale vieții sale ca student în ultimul an al Academiei. „O privire de ansamblu asupra religiei vechi-testamentare” – iată tema lucrării lui de diplomă, care avea să fie trimisă Sfântului Sinod spre examinare împreună cu alte lucrări de o deosebită ca-

litate. Judecător aspru al lucrărilor teologice, Sfântul Filaret, mitropolitul Moscovei, care era membru permanent al Sfântului Sinod, a remarcat talentul și hărnicia părintelui Teofan.

În anul 1841, ieromonahul Teofan a absolvit Academia cu titlul de magistru și a intrat în arena pedagogică. A îndeplinit, una după alta, îndatoririle de supraveghetor al școlii duhovnicești Kievo-Sofiiskaia, de rector al seminarului din Novgorod, iar apoi de profesor și de inspector adjunct al Academiei Duhovnicești din Sankt-Petersburg. Deprins din copilărie să facă toate cu simțul răspunderii, părintele Teofan își îndeplinea toate îndatoririle cu conștiinciozitate și cu osârdie. În activitatea sa profesorală, tânărul teolog, lăsând deoparte metodele filosofico-raționaliste de lucru, se întemeia pe experiența ascetică și psihologică. După Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți, principalele surse ale cursurilor lui erau Viețile Sfinților și cercetările psihologice.

Ieromonahul Teofan era profund devotat însemnatei lucrări a educației creștine, și totuși îl atrăgea alt lucru – viața anahoretică. În sfera îndatoririlor lui intrau griji administrative și gospodărești, pe care nu le avusese nicidecum la suflet, și ca atare nu era mulțumit lăuntric de activitatea sa. Duhul lui tindea spre sfera mai apropiată sufletește a vieții călugărești și a împărtășirii prin rugăciune cu Dumnezeu. „...Îndatoririle științifice au început să mă împovăreze de nu mai pot răbda”, îi scria el Preasfințitului Ieremia, „îmi vine să mă duc în biserică și să rămân acolo”.

Pe atunci, cârmuirea Rusiei hotărâse în mod definitiv să înființeze o Misiune Duhovnicească în Ierusalim. În fruntea acesteia a fost numit un exce-

lent cunoscător al Orientului, celebrul arheolog bisericesc, arhimandritul Porfirie Uspenskii, iar în calitate de colaboratori ai acestuia au fost invitați profesori și absolvenți ai Academiei Duhovnicești din Sankt-Petersburg. Ieromonahul Teofan nutrea de multă vreme dorința fierbinte de a merge la Locurile Sfinte ale Palestinei, de a face cunoștință îndeaproape cu starea Ortodoxiei din Orient, cu viața schitică a aleșilor lui Dumnezeu – pustnicii monahi –, de a se apropia de tradiția vie a gândirii Sfinților Părinți. Prilej mai potrivit pentru împlinirea acestei dorințe nici că se putea găsi. De aceea, Teofan a răspuns cu bucurie la invitația de a colabora cu arhimandritul Porfirie.

Cei șase ani petrecuți în Orient au fost pentru ieromonahul Teofan un răstimp de neîncetate eforturi și preocupări științifice. Membrii Misiunii au fost la Iordan, la Betleem, la Nazaret, în alte orașe evanghelice și locuri de însemnătate istorică ale Palestinei. În anul 1850 ei au călătorit în Egipt, au vizitat Alexandria, Cairo și mănăstirile din partea locului. Părintele Teofan se ostenea fără încetare: împlinindu-și fără abatere îndatoririle, reușea să facă multe și pentru sporirea propriei culturi. La Ierusalim a învățat să zugrăvească icoane, a deprins foarte bine limba greacă, a studiat limbile franceză, ebraică și arabă.

În Palestina, părintele Teofan a făcut cunoștință cu nevoița călugărilor din vechile mănăstiri ale Orientului, și îndeosebi cu tradiția lucrării minții din Lavra Cuviosului Sava cel Sfințit, unde a avut fericirea de a trăi o vreme. Acolo a avut acces la monumente de literatură ascetică din veacurile trecute, a studiat vechile scrieri din biblioteca Lavrei. Acolo a găsit și adunat

numeroase manuscrise foarte vechi ținând de moștenirea patristică. În Sinai, viitorul ierarh a făcut cunoștință amănunțită cu vestitul manuscris biblic din secolul al IV-lea, care avea să fie editat după aceea de Tischendorf¹. În Egipt a străbătut și a cercetat pustia – acest adevărat leagăn al ascetismului creștin și arenă a primilor nevoitori creștini. Deși părintele Teofan n-a avut prilejul de a se închina sfintelor odoare ale Muntelui Athos, în timpul călătoriilor prin Orient a auzit multe lucruri despre viața Bătrânilor athoniți, s-a pătruns adânc de ea și s-a legat de monahi din Athos cu trainice fire duhovnicești, pe care le-a păstrat până la sfârșitul vieții.

Tocmai de acest răstimp este legat începutul lucrării viitorului ierarh de strângere a felurite manuscrise și tipărituri, pe care de-a lungul vieții sale le-a tradus din greacă veche și din neogreacă în rusește – între care lucrările Sfinților Părinți filocalici.

Slujirea de șase ani în Palestina a ieromonahului Teofan a avut pentru întreaga lui viață o deosebită însemnătate: a plăcut înaintea Domnului să-l pună pe viitorul Său nevoitor și stâlp al credinței chiar în centrul Ortodoxiei pentru ca el să se desăvârșească în ascetism și să slujească altora drept călăuză a credinței și a evlaviei. În anul 1853 a început războiul Crimeei, iar pe data de 3 mai a anului 1854 Misiunea Duhovnicească Rusă a fost rechemată.

În anul 1855 ieromonahul Teofan a fost ridicat la rangul de arhimandrit.

Numirea arhimandritului Teofan în importantul post de paroh al bisericii ambasadei din Constantino-

¹ Cunoscut sub numele de Codex Sinaiticus (n. tr.).

pol a avut loc pe data de 21 mai 1856. Biserica din Constantinopol suferea pe atunci mari greutăți legate de conflictul dintre greci și bulgari. Bulgarii își apărau autonomia religioasă, pretinzând slujbe în limba slavonă și păstori din sânul poporului lor. Patriarhia din Constantinopol refuza categoric orice concesie. Preocupându-se de cât mai grabnică rezolvare a acestui conflict, conducerea Rusiei și Sfântul Sinod i-au încredințat arhimandritului Teofan, în calitatea lui de cunoscător al Orientului, misiunea de a strânge informații care ar putea să clarifice conflictul în cauză. Părintele Teofan a îndeplinit această sarcină și, în martie 1857, i-a prezentat arhiepiscopului Inochentie al Hersonului un răspuns consistent și amănunțit. El nu și-a exprimat presupunerile cu privire la deznodământul conflictului greco-bulgar, dar și-a manifestat foarte clar atitudinea în privința acestuia, arătând că nu se îndoiește de caracterul drept și legitim al cererilor bulgarilor și că este totodată interesat de îmbunătățirea poziției Bisericii Constantinopolitane în Imperiul turcesc.

Prin simpatia sa față de poporul bulgar, prin înțelegerea nutrită față de cererile lui legitime, prin dorința sinceră de a-i ajuta, părintele Teofan s-a făcut foarte iubit de bulgari.

Deși îngrijorat de situația dificilă din Biserica Bulgară, arhimandritul Teofan nu era nepăsător nici față de Biserica din Constantinopol. El a făcut cunoștință îndeaproape cu viața internă a Patriarhatului Constantinopolitan, cu starea clerului acestuia – și i s-a descoperit o situație jalnică. Părintele Teofan a scris despre toate acestea într-o dare de seamă către Sfântul

Sinod, în care cerea ajutor de la „mărinimoasa Rusie”, care „nu trebuie să-și lase maica după credință în starea aceasta neajutorată”. Pentru marinarii și pelerinii ruși din Constantinopol, arhimandritul Teofan a propus construirea unui spital și organizarea unei frății cu biserică proprie. Părintele Teofan trăia în pace cu toți: și cu grecii, și cu bulgarii, și cu împreună-slujitorii săi din ambasadă. Pentru caracterul său pașnic și plăcut, arhimandritul Teofan era iubit și de oamenii lumesci cu care ajungea să vorbească pe teme de credință.

Viitorul ierarh a adunat în Orientul ortodox numeroase mărgăritare de mult preț ale literaturii patristice, mai ales ascetice, continuând să studieze limba greacă, a cărei cunoaștere l-a ajutat în viitoarele osteneți.

În aceeași perioadă a început corespondența părintelui Teofan cu prințesa P. S. Lukomskaia, corespondență al cărei rezultat aveau să fie „Scrisorile despre viața creștină”.

Între anii 1857 și 1859 arhimandritul Teofan a condus Academia Duhovnicească din Sankt-Petersburg.

În anul 1859, după atâtea mutări neașteptate din loc în loc, a fost, în cele din urmă, chemat la slujirea episcopală. La început a ocupat catedra Tambovului, iar în 1863 i s-a dat spre cărmuire mai numeroasa turmă din eparhia Vladimirului. În cuvântul ținut la numirea sa ca episcop, arhimandritul Teofan a comparat viața și variata sa activitate cu un glob ce se învârtă fără zgomot în direcția loviturilor care îi sunt date. El și-a arătat supunerea față de voia lui Dumnezeu, smerenia și simțământul propriei nevrednicii. Adresându-se membrilor Sinodului, și-a mărturisit tainica dorință de a ajunge la cele mai înalte nevoițe ale vir-

tuții: „Nu ascund”, a zis părintele Teofan, „faptul că, dacă Pronia m-ar duce într-un loc unde să mă pot dea fără împiedicare îndeletnicirilor dragi inimii mele, aceasta ar veni în întâmpinarea dorințelor mele tainice”. În sufletul Preasfințitului s-a născut încă de pe atunci hotărârea de a părăsi lumea și de a se retrage în pustie – dar fiind deprins să se supună fără cârtire oricărei însărcinări, a luat asupra sa, ca pe o datorie a ascultării, înalta nevoie a slujirii arhieriești.

Cei șapte ani de slujire arhierescă la cele două catedre (în Tambov, apoi în Vladimir) au fost pentru Preasfințitul Teofan vreme de grijă neobosită pentru binele păstoriților. El însoțea aproape fiecare slujbă cu un cuvânt foarte ziditor – și roada propovăduirii lui în Tambov s-a concretizat în cele două volume de predici către turma de acolo. Ierarhul Teofan s-a îngrijit de buna rânduială a instituțiilor de învățământ duhovnicesc. El a îndemnat conducerea seminarului din Tambov să facă reparații capitale bisericii seminarului; cu ajutorului lui au fost deschise numeroase școli parohiale, școli de duminică și școli particulare. Începând cu data de 1 iulie 1861, prin mijlocirea Preasfințitului înaintea Sfântului Sinod au început să apară „Informațiile eparhiale ale Tambovului”, iar din 1865 – „Informațiile eparhiale ale Vladimirului”.

În pofida numeroaselor și feluritelor griji legate de cărmuirea eparhiei, ierarhul Teofan găsea vreme și pentru activitatea sa științifico-literară. De această perioadă este legată lucrarea lui teologică „Scrisori despre viața creștină”, care cuprinde întregul sistem al învățăturii morale creștine.

În anul 1861 ierarhul Teofan a trăit o mare bucurie. În urma unei hotărâri a Sfântului Sinod, a luat parte la solemnitatea deschiderii moaștelor ierarhului Tihon de Zadonsk. Acest eveniment a produs asupra lui o mare impresie și a slujit drept luminare harică a propriilor lui năzuințe.

În calitate de cap al eparhiei Vladimirului, ierarhul Teofan întreprindea adesea călătorii misionare în centrele schismaticilor de rit vechi, propovăduia acolo cu râvnă învățătura Bisericii Ortodoxe, iar la sfârșitul anului 1865 a deschis în satul Mster din județul Viaznikovsk frăția ortodoxă a Dumnezeieștii Arătări.

Rezervându-și pentru somn doar puțină vreme, episcopul Teofan s-a dăruit cu totul slujirii turmei sale. Întotdeauna mângâietor, el se purta față de toți, indiferent de rangul și de vârsta lor, cu cea mai mare blândețe și bunătate. Dacă era nevoit, ca mai-mare al eparhiei, să pedepsească un vinovat, lăsa aceasta pe seama chelarului catedralei, temându-se parcă să încalce legea dragostei, ce l-a călăuzit întotdeauna în viață și în lucrarea sa pastorală.

Oricât ar fi fost însă de înalte calitățile personale ale Preasfințitului Teofan, mulțumită căroră slujirea lui în cinul arhieresc făgăduia să aducă atâtea roade bune Sfintei Biserici, ca arhiereu eparhiot era adesea nevoit să se ocupe cu lucruri care nu erau deloc pe inima lui. Din tinerețe năzuia spre însingurare, văzând idealul călugăresc în desăvârșita lepădare de toate grijile lumesti. Ca atare, tot mai puternic și stăruitor a început să se statornicească în el gândul retragerii din activitatea arhierescă și al alegerii unui loc de viețuire unde să se poată dăruia doar nevoințelor duhovnicești.

Încă de când era la catedra Tambovului îndrăgise mănăstirea Vâșa, despre care a spus nu o dată: „Nu-i loc mai bun ca Vâșa”. Tocmai într-acolo năzuiau gândurile ierarhului când s-a hotărât să se îndepărteze pentru totdeauna de îndatoririle cârmuirii eparhiei, care erau străine de sufletul lui contemplativ.

Atunci când, în anul 1866, Sfântul Sinod a primit de la Preasfințitul cererea de retragere, ca simplu monah, în mănăstirea Vâșa, membrii lui au rămas nedumeriți și, neștiind cum să procedeze în legătură cu cererea, i-au cerut mai întâi de toate mitropolitului Isidor, întâi-stătătorul Sinodului, să afle pe calea corespondenței particulare ce l-a făcut pe solicitant să ia o asemenea hotărâre. În scrisoarea sa de răspuns, Preasfințitul Teofan scria: „Caut liniște, ca să mă dăruiesc mai în tihnă îndeletnicirilor dorite, cu dorința neabătută ca roada ostanelilor mele să fie și folositoare, și de trebuință Bisericii lui Dumnezeu. Am de gând să slujesc în continuare Bisericii lui Dumnezeu, numai că în alt chip”. Totodată, ierarhul recunoștea cât se poate de fățiș că de multă vreme nutrea în suflet visul de a se dedica vieții contemplative în liniștea însingurării și a ostanelilor legate de cercetarea și tâlcuirea Sfintei Scripturi.

Acceptând explicația Preasfințitului, Sfântul Sinod i-a aprobat cererea, și el a fost numit întâi-stătător al mănăstirii Vâșa. Mișcătoare a fost despărțirea turmei din Vladimir de arhipăstorul ei iubit. Nici lui nu i-a venit ușor să plece de la ea. „Pentru Dumnezeu, să nu vă supărați pe mine fiindcă vă părăsesc”, a grăit el în cuvântul de rămas-bun. „Nu plec fiindcă aș fi fost silit s-o fac – bunătatea voastră nu mi-ar îngădui să